

Studiedag woning Guiette

Verslag

Donderdag 26 september 2024
DE SINGEL, Antwerpen

Verslag door het Vlaams Architectuurinstituut

De studiedag vormt het sluitstuk van de buitenrestauratie van de woning Guiette, die sinds 2016 deel uitmaakt van de werelderfgoedserie 'Het architecturale oeuvre van Le Corbusier. Een uitzonderlijke bijdrage aan de Modern Movement'. Ze vormt ook de aanloop naar de 100e verjaardag van de woning in 2026. De studiedag is een initiatief van de Fondation Le Corbusier, het Vlaams Architectuurinstituut (VAi), DOCOMOMO België, de Faculteit Architectuur La Cambre (ULB) en het Agentschap Onroerend Erfgoed

Voormiddag

De aanwezigen worden welkom geheten door **Kaat Verdickt** (hoofd collectie VAI), **Brigitte Bouvier** (directrice Fondation Le Corbusier), **Zsuzsanna Böröcz** (voorzitster DOCOMOMO Belgium) en **Piet Geleyns** (Agentschap Onroerend Erfgoed).

De voormiddagsessie bestaan uit een historisch luik waarin tijdens zes sessies aandacht besteed wordt aan de geschiedenis, de context en de totstandkoming van Huis Guiette.

Patrick Burniat (ere-prof. ULB, Faculté d'architecture La Cambre Horta)

1927: De woning Guiette en de cinq points

Patrick Burniat plaats de bouw van Huis Guiette in 1926-1927 op een belangrijke punt in de ontwikkeling van Le Corbusier als architect. De woning is de enige nog bestaande uitvoering van het *Maison Citrohan*, één van zijn vroege theoretische woningmodellen. In de sessie geeft Burniat toelichting bij de 'cinq points', vijf breed inzetbare ontwerpprincipes en structuursystemen van Le Corbusier, waarin bestaande

tradities van architectuur geactualiseerd worden om tegemoet te komen aan verschillende individuele noden van de moderne mens, en waarbij gebruik gemaakt wordt van de mogelijkheden van massaproductie en industrialisatie. Hij toont aan de hand van foto's en ontwerptekeningen hoe deze ontwerpprincipes toegepast werden in het ontwerp van Huis Guiette.

Marc Dubois (arch. HonF RIBA)

Le Corbusier en België: vijf projecten

Marc Dubois belicht in zijn presentatie een vijftal projecten van Le Corbusier in België. Het niet gerealiseerde ontwerp van *House Caneel* (1931) in Brussel, dat later hernomen werd door de Belgische architect Louis Herman de Koninck. De deelname van Le Corbusier aan het C.I.A.M. congres in Brussel (1932). Zijn ontwerp voor het stedenbouwkundig project voor de *Rive Gauche* in Antwerpen. De plannen voor het stedenbouwkundig project voor de internationale watertentoonstelling in Luik en zijn ontwerp van het Philipspaviljoen voor Expo 58. Dubois illustreert aan de hand van plannen en foto's hoe 'echo's' van deze projecten terug te vinden zijn in andere internationale projecten van Le Corbusier en hoe zijn werk en visie onder andere via zijn *Oeuvre Complète*, ook een belangrijke invloed gehad hebben op het werk van Belgische architecten zoals Gaston Eysselinck en Léon Stynen.

Jan de Heer (architect) (met de stem van **Kees Tazelaar**)

De Polychromie van de woning Guiette

Aan de hand van correspondentie en schetsen reconstrueert Jan de Heer in zijn online presentatie hoe het ontwerp voor het kleurgebruik in Huis Guiette (1926-1927) tot stand gekomen is. Le Corbusiers concept van de *promenade architecturale* vormde daarbij een belangrijke leidraad. De Heer toont dat, vanuit het idee dat vorm voorafgaat aan kleur, de architect pas in 1927 ter plaatse, tijdens een bezoek aan de woning, de keuzes voor het kleurgebruik bepaalde. Het ontwerp kwam niet synchroon tot stand, maar opeenvolgend via een ritmische wandeling door de ruimtes, waarbij het natuurlijke schaduwspel van licht en donker mee de keuze voor de kleuren bepaalde. De Heer illustreert dit principe aan de hand van voorbeelden uit de 17^e -eeuwse schilderijen van Johannes Vermeer en Pieter De Hooch, maar ook aan de hand van de schilderkunst van Le Corbusier zelf. Het feit dat de werkwijze voor de polychromie van Huis Guiette, op basis van de ruwe schetsen die Le Corbusier tijdens zijn bezoek aan het huis maakte, zo gedetailleerd te volgen is, maakt het volgens de Heer uniek.

Elise Koering (maîtresse de conférence, ENSA Strasbourg)

Een Corbusiaans interieur in verandering

Elise Koering kan wegens ziekte zelf niet aanwezig zijn. Haar presentatie wordt gebracht door Bénédicte Gandini. Koering plaatst Le Corbusiers ontwerp van het oorspronkelijke interieur van het atelier van de woning Guiette binnen een breder, begin 20e-eeuws, theoretisch discours over hoe het ideale moderne interieur er zou moeten uitzien. Ze duidt hoe nieuwe ideeën rond functionaliteit, de rol van kunst en esthetiek vorm kregen in de door Le Corbusiers ontwikkelde theoretische interieurconcepten. Deze concepten waren op het moment van de bouw van Huis

Guiette nog in ontwikkeling en de vertaling naar de praktijk toont volgens Koering ook de beperkingen van sommige van deze ideeën. In het geval van de woning Guiette bleken sommige ruimtes, waaronder de keuken, te klein en was er in het oorspronkelijke ontwerp bijvoorbeeld geen ruimte voorzien voor kinderkamers. Deze werden pas toegevoegd op vraag van de opdrachtgever, René Guiette.

Bénédicte Gandini (Fondation Le Corbusier) en **Véronique Boone** (ULB, Faculté d'architecture La Cambre Horta)

Een natuurstenen simiellaaster als puristische afwerking: het 'Belgisch compromis' tussen moderne architectuur en de geldende voorschriften

In deze presentatie tonen Gandini en Boone hoe onderzoekswerk een belangrijke rol gespeeld heeft in de ondersteuning van de keuzes bij de meest recente restauratiewerken van de woning Guiette. Zo vormt archiefmateriaal waaronder correspondentie tussen de aannemer, de opdrachtgever René Guiette, de architecten Le Corbusier en Paul Smekens en het gemeentebestuur, en historische catalogi van fabrikanten zoals Baudoux een belangrijke bron om inzicht te krijgen in historische materiaal- en kleurkeuzes. Ook historische referenties van andere puristische woningen en modernistische toepassingen van materialen van soortgelijke woningen waren bepalend. Alsook de keuzes van Georges Baines, architect van de eerste restauratie (1988). Dit alles samen heeft bijgedragen tot de huidige keuze voor een witte gevelbepleistering in coherentie met puristische tinten die ook in soortgelijke restauraties van modernistische woningen in België gebruikt zijn.

Ilya Van Damme (Universiteit Antwerpen, Departement Geschiedenis)

De buitenstad en de kunstenaarswoning: twee lenzen om Maison Guiette te bekijken

Het voormiddagprogramma eindigt met een blik op de omgeving van de woning. In zijn sessie plaatst Van Damme Huis Guiette binnen een bredere agglomeratiehistoriek. Hij biedt zo een ruimtelijke kijk op creatieve praktijken en plaatst het concept van de kunstenaarswoning in een bredere historische, sociale en culturele context, met aandacht voor de algemene geschiedenis van de buitenstedelijke ontwikkeling van Antwerpen en de urbanisering van het gebied ten zuiden van de stad in het bijzonder. Hij schetst hoe de keuze voor de locatie van de woning past binnen een bredere vraag naar moderne stedelijkheid en het verlangen naar een artistiek en gezond leven in een groene omgeving met veel licht en lucht. België lijkt met de specifieke woontypologie van de kunstenaarswoning een bepaalde toon te zetten. Hoewel Huis Guiette zijn eigen modernistische accenten legt, lijkt de woning in deze traditie te passen.

Namiddag

In de namiddag vullen de sprekers de academische blik op de ontwerpgeschiedenis van het huis aan met persoonlijke getuigenissen en reflecties op *Maison Guiette* als beschermd woonerfgoed. De opéénvolgende ronde tafels gaan dieper in op belangrijke momenten in de *afterlife* van het huis nadat het zijn oorspronkelijke bewoners had overleefd: de dreiging tot afbraak door de aanleg van een nieuwe verbindingstunnel

met de Ring, de aankoop van het huis door Patrick Robyn en Ann Demeulemeester, de eerste restauratie onder Georges Baines en de erkenning van het huis als UNESCO-werelderfgoed. Op het einde van de studiedag wordt het verleden terug met het heden en de toekomst verbonden door een gesprek over de recente tweede restauratie door Luc Deleu & T.O.P. office in nauwe dialoog met de huidige bewoners en het Agentschap Onroerend Erfgoed.

1. De redding van de woning Guiette en haar eerste restauratie

Jos Vandenbreeden (architect, Sint-Lucasarchief)

Maison Guiette: Dreiging tot afbraak, protesten en sensibilisering

In 1963 dreigt de aanleg van een nieuwe verbindingstunnel voor de Antwerpse Ring de sloop van het huis Guiette te bespoedigen. Architect en professor emeritus Jos Vandenbreeden illustreert met rijk archiefmateriaal hoe er zich in die periode een sensibiliseringsstrijd ontplooit rond de erfgoedwaarde van het huis Guiette die maar liefst 25 jaar zal duren tot de eerste restauratie door architect Baines. Een eerste wapenfeit in deze strijd zijn de studenten protestacties onder impuls van Renaat Braem, de toenmalige directeur van het Nationaal Hoger Instituut voor Bouwkunst en Stedenbouw (NHIBS). Met sprekende slogans zoals 'Antwerpen begraaft Corbusier' trekken studenten door de binnenstad van Antwerpen.

In het kielzog van het Le Corbusier-jaar in 1987 dat uitgebreid gevierd wordt in Frankrijk met o.a. een overzichtstentoonstelling in Centre Pompidou, organiseert Vandenbreeden drie tentoonstellingen in Brussel en Antwerpen. De eerste in de Sint-Lukasgalerie in Brussel (1987) is getiteld 'Les Peupliers' en wordt vergezeld door een catalogus van de hand van Guy Schraenen. Daarop volgen nog twee tentoonstellingen in Antwerpen, in de Handelsbeurs en de Generale Bank aan de Wapper. Beide tentoonstellingen belichten niet enkel de woning Guiette maar tonen ook het wedstrijdontwerp van Le Corbusier voor Linkeroever uit 1933.

Arthur Rüegg (architect, prof.-em. ETH Zürich) en **Marc Hotermans** (meubelrestaurateur, gespecialiseerd in modernistisch meubilair)

De woning Guiette in 1986

Naast de bewustmaking rond de waarde van *Maison Guiette* via tentoonstellingen, buigt architect Arthur Rüegg zich in 1986 samen met studenten van de Polytechnique Zürich over de toestand van het huis en de nakende restauratie door Baines. Samen met zijn studenten komt hij op excursie naar Antwerpen om de polychromatische aanpak van het interieur bloot te leggen. Ze zoeken naar de originele oppervlakten om te zien hoe het huis er in zijn originele staat uitzag. Rüegg en zijn studenten ontdekken de polychrome dramatische zones die contrasteren met de circulatiezones. Ze zien dat muren meerdere keren overschilderd zijn, echter met respect voor het kleurconcept die Le Corbusier ter plaatse heeft uitgedacht. Bij de restauratie van de polychromie vindt Rüegg het belangrijk dat het gebruik van de modernistische materialen wordt gerespecteerd maar wel met oog voor de duurzaamheid van de restauratie.

Behalve Arthur Rüegg krijgt het huis nog een andere tijdelijke bezoeker over de vloer, nl. meubelrestaurateur Marc Hotermans. Als enthousiasteling van het modernistische meubel trekt Hotermans zijn stoute schoenen aan en vraagt hij Marianne Guiette, de dochter van René, of hij het huis kan huren. Zijn oog valt op het bureau met een Gisolamp van de Nederlandse ontwerper Gispen, een kastmeubel met metalenstructuur in de woonkamer en een tafeltje van metaalbuis en glas. In overeenstemming met Marianne maakt hij een minutieuze kopie van de meubelen. Een kopie van de tafel zal later in de collectie het Museum voor Sierkunst Gent (vandaag Design Museum Gent) terecht komen. Wat opvalt aan de meubelstukken is hoe het skeletstelsel dat aan de basis ligt van Le Corbusier's architectuur ook in het ontwerp van de meubelen vervat zit. Aan de hand van de notities op de constructietekeningen ontdekt Marc dat de meubels in Antwerpen vervaardigd zouden zijn. Wie deze meubelen vervaardigd heeft blijft tot vandaag echter een mysterie.

Françoise Cousin (kleindochter van René Guiette)

Getuigenis over het leven van het huis a.d.h.v. documenten uit het familiearchief

Françoise Cousin, als kleindochter van René Guiette, belichaamt de woongeschiedenis van het huis in hoogst eigen persoon. In 1947 wordt ze in het huis geboren en brengt er haar eerste levensjaren door. In 1961 verhuist ze terug naar het huis. Haar beleving van hoe het is om in zo'n uniek woonhuis te wonen is vooral op die laatste periode gebaseerd. Ze schetst hoe de indeling van de ruimtes een grote bewegingsvrijheid voor de verschillende bewoners van het huis creëert. De trap die als een *promenade architecturale* van aan de voordeur recht tot boven loopt, zorgt ervoor dat de verplaatsbaarheid voor de familie optimaal is. De ruimtelijkheid van de woning maakt het mogelijk om met verschillende mensen harmonieus samen te wonen.

2. De inschrijving op de Werelderfgoedlijst

Moderator **Piet Geleyns**, **Gilles Ragot** (kenner van het oeuvre en eindredacteur van de werelderfgoednominatie), **Friedmann Gschwind** (vertegenwoordiger stad Stuttgart tijdens het nominatietraject), en **Olivier Poisson** (vertegenwoordiger Franse overheid/ ministère de la Culture tijdens het nominatietraject)

In 1978 werd Maison Guiette beschermd als monument. In 2016 worden 17 sites ontworpen door Le Corbusier op de lijst van het UNESCO-Werelderfgoed geplaatst, waaronder Maison Guiette.

Aan het woord zijn drie oud-strijders van het UNESCO-dossier, Gilles Ragot, Friedmann Gschwind en Olivier Poisson. Zij schetsen de weg die ze, met vallen en opstaan, aflegden om het oeuvre van Le Corbusier op de lijst met werelderfgoed te krijgen. Het bijzondere aan dit dossier is dat het niet gaat om het indienen van een specifieke site, maar het globale en internationale oeuvre van Le Corbusier als essentiële bijdrage aan de geschiedenis van de moderne architectuur. In 2001-2002 kwam Olivier Poisson als verantwoordelijke bij het Franse ministerie voor cultuur voor de werelderfgoednominaties voor de eerste maal in contact met het werk van Le Corbusier in de vorm van de vijftigste verjaardag van La Chapelle Notre-Dame-du-Haut in Ronchamp. In die periode rijst een zelfde vraag rond het opnemen in de lijst van de Villa Savoye.

Het idee van een meervoudige lijst ligt meteen voor de hand, omdat het moeilijk is een stapsgewijze aanpak voor te stellen voor een oeuvre zoals dat van Le Corbusier dat een duidelijke eenheid bezit. Echter de positie van Frankrijk is onhoudbaar in dit dossier omdat Frankrijk als Europees land reeds erg aanwezig is op de lijst. Er tekent zich een onevenwicht af met niet-Westerse regio's. Zeven landen (Duitsland, Argentinië, België, Frankrijk, India, Japan en Zwitserland) verenigen zich rond het dossier. Een eerste ingediende lijst van 22 gebouwen wordt in 2009 geweigerd. In 2011 wordt de lijst herwerkt door de vroege projecten te schrappen, opnieuw krijgt het dossier een ongunstig advies. De ommekeer komt met de toevoeging van het Chandigarh Capitool Complex. De definitieve lijst die in 2016 wordt erkent bestaat uit 17 sites waaronder Maison Guiette. Maison Guiette wordt gezien als de zuiverste vorm van de Citrohan - woning, met zijn transformeerbare ruimtes en polychromie.

3. Gesprek over de tweede restauratie

Moderator **Rudy de Graef** (Agentschap Onroerend Erfgoed), **Isabelle De Smet** en **Luc Deleu** (T.O.P. office), architecten verantwoordelijk voor de restauratie, en **Patrick Robyn** (eigenaar van de woning Guiette)

“We waren verliefd op het huis. Maar liefde kan soms wel blind zijn.” Aan het woord is de huidige eigenaar Patrick Robyn over zijn begeesting voor het huis, maar ook de zorg dat dit met zich meebrengt. In 2016-2017 dient zich door een waterlek een tweede restauratie aan als onderhoudsbeurt. Dit maal stelt Patrick in samenwerking met het Agentschap Onroerend Erfgoed, Luc Deleu en T.O.P. office aan als restauratiearchitecten. Deleu vult zijn reeds diepe kennis van het oeuvre aan met een uitgebreid archiefonderzoek. T.O.P. office is een conceptueel architectenbureau en de zoektocht naar het lek wordt al snel een zoektocht naar het concept. In nauwe dialoog met de opdrachtgever en het Agentschap Onroerend Erfgoed pakt T.O.P. office volgende zaken aan: de daken en de dakkappen, de isolatie en kleur van de gevels en het raamschijnwerk. De zinken muurkappen die door Baines werden aangebracht, worden vervangen door betonnen kappen. Over de restauratie van de gevel zegt Deleu het meest trots te zijn op het feit dat de gemene muur vandaag grijs is geworden i.p.v. wit. De gemene muur vormt een belangrijk element in het werk van Le Corbusier. In Maison Guiette loopt de trap er als een Jacobs ladder langs. Dit is een typisch Citrohan-principe, waar de trap langs de buitengevel loopt, is ze hier geïntegreerd met de gemene muur.

De studiedag werd afgesloten door **Peter De Wilde**, de administrateur-generaal van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Hij feliciteerde de organisatoren en deelnemers aan de studiedag met hun inspirerende passie voor het modernistisch erfgoed.

“Het belang van de begeesting om voor erfgoed te willen zorgen is een hoeksteen van ons beleid.”

Peter De Wilde

Met dank aan: Foundation Le Corbusier, VLaams Architectuurinstituut, DOCOMOMO België, Faculteit Architectuur La Cambre (ULB) en Agentschap Onroerend Erfgoed.